

РЕЦЕНЗІЯ ОФІЦІЙНОГО РЕЦЕНЗЕНТА

кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової Сумського національного аграрного університету

ТКАЧЕНКО ВІКТОРІЇ ВІКТОРІВНИ

на дисертаційну роботу аспірантки кафедри обліку і оподаткування **Чжан Лі (Zhang Li)** на тему «**Удосконалення практики корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: економічне оцінювання впливу ділової та фінансової рутини на КСВ**» («Advancements of corporate social responsibility practice in China: the case of the impact of business and financial routine on CSR»), поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 - управління та адміністрування за спеціальністю 073 - «Менеджмент»

Актуальність теми дисертації

В сучасному бізнес-середовищі взаємодія між корпоративним обліком та фінансами і стратегіями корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) привертає все більше уваги науковців і дослідників, оскільки зростає свідомість про соціальні та екологічні виклики у сучасному бізнесі. Результати досліджень показують, що фінансові аспекти, такі як інвестиції в сталість, зменшення викидів та інші соціально відповідальні практики, можуть суттєво впливати на фінансовий успіх компанії. Одночасно корпоративний облік грає важливу роль у визначенні того, як ці фінансові аспекти відображаються у фінансовій звітності, що має велике значення для зацікавлених сторін. Не лише факт інвестування чи виконання соціальних практик є важливим, але й їхнє відображення у звітності визначає ефективність цих ініціатив. Слід відзначити, що організаційно-управлінські рутини виявилися ключовим чинником для досягнення позитивного впливу на корпоративну соціальну відповідальність. Ефективні управлінські практики, які націлені на інтеграцію соціальних та екологічних питань у стратегічне прийняття рішень, можуть значно підвищити рівень соціальної відповідальності компанії. Такий підхід стає не лише важливою стороною управління, але і ключовим елементом для досягнення сталого розвитку та довгострокового фінансового успіху підприємства. З огляду на це тема дисертаційної роботи здобувача наукового ступеня доктор філософії Чжан Лі на тему “Удосконалення практики корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: економічне оцінювання впливу ділової та фінансової рутини на КСВ” є своєчасною, актуальною, теоретично та практично значимою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в рамках плану наукових досліджень кафедри обліку та оподаткування Сумського національного аграрного

університету за темами: «Розвиток корпоративної звітності зі сталого розвитку / ESG звітності та інфраструктури її обслуговування (0121U100104); та «Розвиток корпоративного управління та корпоративних відносин на засадах сталого розвитку» (0121U100113).

Наукова новизна одержаних результатів.

Достовірність і обґрунтованість висловлених у роботі наукових положень, висновків і рекомендацій, поданих автором, не становлять об'єкта сумнівів. Серед найбільш значущих досягнень можна виділити наступні наукові положення:

➤ У дисертаційній роботі авторкою вперше запропоновано загальну та повну модель двостороннього та багатовимірного аналізу впливу на результативність КСВ. Це дослідження є піонером подвійної дослідницької позиції, що відходить від одностороннього фокусування на ефективності бізнесу в попередніх дослідженнях. На відміну від попередніх досліджень, обмежених рівнями управління чи підприємства, ця робота систематично об'єднує ці перспективи, пропонуючи комплексний аналіз, включно із мікрорівнем. Ця дисертація всебічно досліджує еволюцію практик корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у Китаї. Зосереджуючись на останніх двох десятиліттях, дослідження заглиблюється в динаміку підприємств на мікрорівні, систематично обґрунтовуючи вплив корпоративної бухгалтерії/фінансів та процедур організації/управління на КСВ.

➤ Це дослідження розширює знання про КСВ шляхом аналізу факторів впливу з мікро-, мезо- та макроперспектив, охоплюючи економіку, управління, поведінку, компетентність та навколишнє середовище. У дисертаційній роботі наводиться модифікована структура аналізу процесів, наголошуючи на «Факторах впливу – Поведінкові результати – вплив на результат». Крім того, дослідження будує нову стратегію розвитку КСВ та пов'язану з нею модель, звертаючись до макросередовища цифрової економіки та цілі «подвійного вуглецю».

➤ На відміну від попередніх досліджень, які переважно досліджували прямий зв'язок між КСВ та фінансовою/організаційною діяльністю з фінансової, економічної та управлінської точок зору, це дослідження відкриває перспективу, орієнтовану на управління, заглиблюючись у рутинну поведінку підприємств на мікрорівні в бухгалтерському/фінансовому та організаційному обліку/управлінні. Цей підхід розкриває складну взаємодію та вплив рутинної поведінки (внутрішній контроль, надання впевненості щодо КСВ звітності, роль

фінансового аудитора у якості КСВ звітності, КСВ та уникнення оподаткування, КСВ та атрибути корпоративного управління) на КСВ.

➤ Покращення вимірювання імпаکت-фактора КСВ шляхом диверсифікації показників. Дисертація робить внесок у вдосконалення вимірювання фактора впливу КСВ шляхом прийняття різноманітного набору показників. У той час як попередні вчені переважно оцінювали Внутрішній контроль через елементи дизайну, процесу, недоліків і аудиту, це дослідження розширює сферу індикаторів внутрішнього контролю. Вимірювання тепер виходить за межі перспективи аудиту й охоплює такі операційні аспекти, як корпоративні темпи сталого зростання (SCG), стратегічні міркування, як-от неринкова стратегія, та інші цільові досягнення. Водночас інтеграція корпоративних факторів ризику додає ще більше різноманітності в дизайн показників вимірювання, підвищуючи загальну повноту оцінки факторів впливу на ефективність КСВ.

➤ Набула подальшого розвитку концептуальне перевизначення взаємозв'язку стратегічної КСВ та організаційної стійкості у суспільних кризах. Дисертаційна робота представляє нову перспективу, переосмислюючи «стратегічну корпоративну соціальну відповідальність (SCSR)» і досліджуючи її вплив на стійкість організації в умовах криз, таким чином розвиваючи концептуальну основу дослідження КСВ. Використовуючи теорію сигналізації, автор з'ясовує механізм, за допомогою якого впровадження SCSR впливає на стійкість організації під час суспільних криз. Цей механізм поділяється на процес сигналізації, що включає емоційний резонанс, і процес поведінкового зворотного зв'язку, що включає підтримку дії. У дисертації ретельно аналізується, як компанії, виконуючи SCSR, сприяють підвищенню організаційної стійкості, проливаючи світло на складний взаємозв'язок між стратегічною КСВ та організаційною адаптивністю в кризових сценаріях.

➤ Набули подальшого розвитку підходи до розвитку КСВ під призмою теорії екосистем підприємства в контексті трансформації цифрової економіки Китаю. Спираючись на «теорію екосистеми підприємства», у роботі ретельно реструктурується нова система розвитку КСВ та модель операційного механізму, адаптована до стратегічного ландшафту трансформації цифрової економіки Китаю.

➤ Набули подальшого розвитку перспективи еволюції від КСВ до ESG. У дисертаційній роботі досліджується еволюція КСВ у екологічні, соціальні та врядування (ESG), представляючи ESG як розширення сфери фінансових інвестицій. Базуючись на перспективі зеленого сталого

розвитку, дослідження орієнтується на сучасний фокус розвитку КСВ, забезпечуючи детальне дослідження історичної траєкторії та внутрішніх і зовнішніх каталізаторів, що спонукають до переходу КСВ до ESG. Аналіз охоплює тонкі подібності та відмінності між ESG і КСВ, проливаючи світло на стандарти звітності ESG, рамки розкриття інформації та рекомендації. Пропонується перспективна оцінка поточної траєкторії розкриття інформації про сталий розвиток у Китаї, зокрема у відповідності з цілями, окресленими в меті «подвійного вуглецю».

Практичне значення отриманих результатів дослідження.

Наукова важливість отриманих результатів дослідження проявляється у вирішенні ключового науково-прикладного завдання щодо впливу корпоративного обліку та фінансів, а також організаційно-управлінських процедур на рівень корпоративної соціальної відповідальності у публічних компаніях Китаю.

Практичне значення отриманих у роботі результатів проявляється у конкретних застосуваннях розробленого комплексу методичних засад та практичних рекомендацій у процесі управління взаємозв'язком між корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ) і фінансово-економічною діяльністю, а також організаційно-управлінськими практиками компаній.

Головні результати, отримані особисто автором.

Наукові твердження, висновки та рекомендації у дисертаційній роботі є добре обґрунтованими, достовірними та впливають із результатів проведеного дослідження. Робота володіє логічно побудованою структурою висновків, що визначається специфікою дослідження.

Дисертаційна праця Чжан Лі складається із вступу, основного змісту, який включає три розділи, висновків, списку використаних літературних джерел (загалом 196 джерел) та додатків. Обсяг основного тексту становить 214 сторінок, включаючи 19 таблиць і 15 рисунків.

Вступ містить всі необхідні структурні елементи, такі як загальна характеристика дисертаційної роботи, визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, методів дослідження, виокремлення зв'язку дослідження з науковими програмами та планами, а також особистий внесок автора в дослідження. Також вказано апробацію результатів, подані публікації за темою роботи, структура та обсяг роботи.

У першому розділі "Характеристика корпоративної соціальної відповідальності як елементу управління підприємством" здійснено дослідження фундаментальної природи КСВ, визначено основні елементи та компоненти цієї концепції. Проведено аналіз теоретичних досягнень, які лягли

в основу КСВ, з метою розуміння її розвитку та впливу на фінансовий успіх компаній. Зокрема, розглянуто взаємозв'язок між ініціативами КСВ та фінансовими та бізнес-процедурами фірм.

У другому розділі "Сучасний стан корпоративної соціальної відповідальності в КНР" надано детальний аналіз ініціатив КСВ в китайському контексті, зосереджено увагу на бухгалтерських та фінансових аспектах та організаційно-управлінських процедурах. Досліджено вплив фінансових аспектів на ініціативи КСВ та навпаки, а також розглянуто організаційні та управлінські аспекти соціальної відповідальності в китайському бізнес-ландшафті.

Третій розділ "Формування та впровадження вдосконаленого механізму управління КСВ на підприємствах" зосереджується на результативному емпіричному аналізі, виходячи з даних, зібраних під час дослідження. Автор виявляє ключові моделі, кореляції та наслідки, пов'язані з управлінням КСВ, та розглядає майбутні тенденції та стратегії у цьому напрямку. Розділ також розкриває шлях еволюції від КСВ до аспектів екології, соціальної відповідальності та урядових стандартів (ESG), розглядаючи сучасні тенденції сталого розвитку та корпоративної відповідальності в контексті Китаю.

Для підтвердження обґрунтованості дослідження використовувалися різні джерела, включаючи наукові публікації, нормативні акти та рейтинги публічних компаній у Китаї. Тези дисертації були представлені на науково-практичних конференціях і отримали позитивні відгуки.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні висновки дослідження були представлені у великій кількості наукових праць, зокрема у 10 наукових публікаціях. Зазначимо, що шість із цих публікацій здобувача побачили світ у періодичних наукових виданнях, які включені до баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus. Додатково, одна наукова робота з'явилася в фахових виданнях, що внесено до переліку наукових видань України.

Важливо відзначити, що результати дослідження також були висвітлені на трьох міжнародних науково-практичних конференціях, на яких здобувачка активно приймала участь. Це стало можливим завдяки ретельній праці та науковій ініціативі автора.

Наукові твори, що відображають ключові положення дисертаційного дослідження, не тільки розширюють науковий образ здобувача, але й створюють платформу для обговорення та обміну ідеями з колегами в галузі. Ці публікації виконують важливу роль у сприянні науковій дискусії та

розповсюдженні нових знань у відповідній області. Наукові праці, що відображають основні положення дисертаційного дослідження:

Статті в наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України:

1. Pasko, O., & Li, Z. (2020). Exploring the hotspots and frontiers of corporate governance in emerging markets: a bibliometric analysis based on Web of Science Core Collection and Citespace, *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series*, 1(19(47)), 64–73. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-19\(47\)-64-73](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-19(47)-64-73)

Статті в періодичних наукових виданнях, індексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

2. Pasko, O., Zhang, L., Bezverkhyi, K., Nikytenko, D., & Khromushyna, L. (2021). Does external assurance on CSR reporting contribute to its higher quality? Empirical evidence from China. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(4), 309–325. [https://doi.org/10.21511/imfi.18\(4\).2021.26](https://doi.org/10.21511/imfi.18(4).2021.26)

3. Pasko, O., Zhang, L., Oriekhova, A., Hordiyenko, M., & Tkal, Y. (2023). Corporate social responsibility and corporate tax aggressiveness: Evidence of mandatory vs. voluntary regulatory regimes impact. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2), 682–700. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2\).2023.61](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.61)

4. Pasko, O., Zhang, L., Oriekhova, A., Gerasymenko, N., & Polishchuk, O. (2023). Solving the choice puzzle: Financial and non-financial stakeholders preferences in corporate disclosures. *Investment Management and Financial Innovations*, 20(4), 434–451. [https://doi.org/10.21511/imfi.20\(4\).2023.34](https://doi.org/10.21511/imfi.20(4).2023.34)

5. Pasko, O., Zhang, L., Tkal, Y., Hordiyenko, M., Popova, L., & Abraham, Y. (2021). Can CSR Engagement and Strong Internal Control Enhance Sustainable Corporate Growth? Evidence from Chinese Listed Companies. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 15(3), 497–521. <http://jespk.net/paper.php?paperid=4438>

6. Pasko, O., Zhang, L., Tuzhyk, K., Proskurina, N., & Gryn, V. (2021). Do sustainability reporting conduct and corporate governance attributes relate? Empirical evidence from China. *Problems and Perspectives in Management*, 19(4), 110–123. [https://doi.org/10.21511/ppm.19\(4\).2021.10](https://doi.org/10.21511/ppm.19(4).2021.10)

7. Pasko, O., **Zhang, L.**, Oriekhova, A., V. Aleksanyan, Hordiyenko, M., & Tkal, Y. (2023) Do financial auditors impact sustainability reporting? The effects of big four financial audits on the quality of CSR reports in China, *Intellectual economics*, vol. 17 (2) (Forthcoming)

Матеріали конференцій

8. **Zhang Li.** Determinants of CSR Disclosure: Empirical Evidence from China/ Modern issues and prospects of accounting, analysis and control in condition of economic globalization/ Abstracts of the XII International Scientific Conference for Young Scientists, Graduate Students and Students/ Тезиси докладов XII Международной научно-практической конференции молодых ученых, аспирантов, соискателей и студентов Выпуск 14 Інформаційно-видавничий відділ Луцького НТУ Луцьк – 2020/ P. 383 – 385.

9. **Zhang Li**, Pasko Oleh. Accounting conservatism and corporate social responsibility nexus: evidence from China/ Modernization of economy: current realities, forecast scenarios and development prospects III International scientific-practical conference 28-29 th of April 2021/ P. 119 – 120.

10. **Zhang L.** Sustainability reporting relevant to corporate governance attributes relate? Empirical evidence from China / Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку Матеріали XXI-ої Міжнародної науково-практичної конференції (07 червня 2022 року, у м. Дебрецен (Угорщина), дистанційно) / P. 27 – 30.

Зауваження і побажання до змісту.

Позитивно оцінюючи дослідження загалом, варто звернути увагу на низку дискусійних положень та зауважень. Зокрема у дисертаційній роботі здобувача:

1. У теоретичній частині дисертації автор описує відповідні теорії, що пояснюють механізм взаємозв'язку та взаємозалежності між корпоративним управлінням та корпоративною соціальною відповідальністю, згадуючи агентську теорію, теорію стейкхолдерів та теорію асиметрії інформації, водночас, у такий спосіб, на наш погляд, обмеживши, можливо із метою економії місця, своє дослідження, адже варто також було розглянути інші теорії, такі як сигнальну теорію, теорію легітимності, теорію корпоративної культури та теорію корпоративного ризику.

2. Автором у другому розділі доведено, що на державні публічні компанії Китаю менше впливають фактори корпоративного управління, однак ця гіпотеза не доведена до рівня наукового результату.

3. Автор у другому розділі розбиває КСВ поведінку на два рівні, втім не обґрунтовуючи детально свого вибору, в той же час, як ця категорія піддається більшій кількості рівнів.

4. У перших п'яти таблицях другого розділу (стор. 78-84) спостерігається неузгодженість охопленого часового періоду (2020 і 2021 рр.), що може порушити адекватність отриманих результатів такого аналізу. Вважаємо, що наявність даних за 2022 рік підвищила б результативність вибірки.

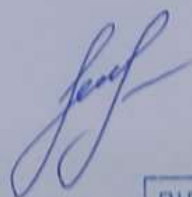
Проте вказані зауваження та побажання принципово не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Чжан Лі, не є принциповими та не знижують її досить високої загальної оцінки.

Відповідність дисертації спеціальності

Дисертаційна робота Чжан Лі на тему: «Удосконалення практики корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: економічне оцінювання впливу ділової та фінансової рутини на КСВ», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 073 «Менеджмент» за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами, основними положеннями і результатами опублікованими у фахових виданнях, новизною результатів та практичним значенням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності.

Рецензент:

доцент кафедри менеджменту
імені професора Л.І. Михайлової
Сумського національного
аграрного університету
кандидат економічних наук,
доцент

Вікторія ТКАЧЕНКО

